

PLATÓN: „Ústava“

in *Platónovy spisy IV.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný)
Podobenství o slunci, úsečce a jeskyni, s. 234–253

Není-li tedy pravda, že ani slunce není sice zrakem, ale jsouc jeho příčinou, jest od něho samého viděno?

Tak.

c To tedy věz, že myslím tím dítětem dobra, jež dobro zplodilo jako svou obdobu, aby totiž, čím jest samo ve světě pomyslném vzhledem k rozumu a předmětům rozumového vnímání, tím aby bylo toto ve světě viditelném vzhledem ke zraku a předmětům viděným.

Jak to? otázal se; ještě lépe mi to vylož.

S očima, jak víš, jest tomu tak, že kdykoli je někdo obrácí na ony předměty, na jejichž barvách se prostírá nikoli denní světlo, nýbrž noční přísvit, nevidí dobře a jsou skoro jako slepé, jako by v nich nebylo čistého zraku.

Zajisté.

d Kdykoli je však obrátí na předměty, na které svítí slunce, tu myslím vidí jasně a jest zjevno, že v těchž očích je zrak.

Ovšem.

Takovým způsobem tedy pozoruj i jevy duševní, a to tak: kdykoli se duše upře na to, nač svítí pravda a jsoucno, pochopí to a pozná a jest patrné, že má rozum; kdykoli však na to, co jest smíšeno s tmou, na jev vznikající a hynoucí, tehdy jen nejasně míní a špatně vidí, sem a tam svá mínění převracejíc, a tu zase se zdá, jako by neměla rozumu.

Ano, podobá se.

c To tedy, co poznávaným věcem poskytuje pravdu a poznávacímu jeho výkonnou schopnost, věz, že jest idea dobra; ona jest příčinou rozumového vědění a pravdy, neboť ta jest poznávaným předmětem, a tak, ačkoli obojí jest krásné, i poznání i pravda, správně učiníš, budeš-li onu ideu pokládati za něco jiného a ještě krásnějšího nad toto obojí; co pak se týče rozumového vědění a pravdy, jako tam jest správné světlo a zrak pokládati za věci slunci blízké, ale pokládati je za slunce by nebylo správné, tak také i zde pokládati toto obojí za věci blízké dobru jest správné, ale není správné pokládati jedno nebo

druhé z nich za dobro samo, nýbrž význam dobra jest ještě více eeniti.

Nevýslovná to krása podle tvé řeči, když poskytuje vědění a pravdy, ale sama nad tyto věci krásou vyniká; vždyť přece jistě tím nemyslíš rozkoš.

Zadrž hříšná slova, odpověděl jsem; ale raději ještě pozornj jeho obraz tímto způsobem.

Jak?

O slunci, myslím, řekneš, že viditelným věcem dává netoliko možnost, aby byly viděny, nýbrž i vznik a vzrůst a výživu, ač samo není vznikem?

Jak jinak?

Rei tedy, že i předměty poznání mají od dobra nejen to, že jsou poznávány, nýbrž že se jim od něho dostává i bytí a jsoucnosti, ačkoli dobro není jsoucnost, nýbrž vyniká ještě nad jsoucnost důstojností a mocí.

20. Tu zvolal Glaukón s velmi komickým výrazem: Apollóne, jaká to nadlidská výše!

Ano, sám jsi tím vinen, protože jsi mě nutil, abych řekl o tom své mínění.

A nesmíš ustati, nýbrž, když už nic jiného, vylož aspoň to podobenství se sluncem, jestliže ti něco zbývá.

Ba jistě zbývá, a mnoho.

Nesmíš tedy ani dost málo z toho vynechati.

Myšlím, děl jsem, že naopak mnoho vynechám; přece však, pokud jest v přítomné chvíli možno, úmyslně nevynechám nic.

Nevynechávej.

Pomysli si tedy, že idea dobra a slunce jsou, jak jsme pravi-
li, dvě mocnosti a že kralují jedna nad rozumovým rodem a krajem, druhá pak nad viditelným – neřeknu „světem“, aby se ti nezdálo, že dělám umělé hříčky se slovem „světlo“.¹³¹
Nuže tedy, máš na mysli těchto dvě podob, viditelné a pomyslné?

Mám.

Představ si tedy, že to jest, jako bys vzal přímku,¹³² rozdělenou ve dva nerovné úseky; pak rozděl dále jeden i druhý úsek v témže poměru, úsek náležící oboru viditelnému i úsek oboru pomyslného, a dostaneš podle poměrné zřetelnosti a nezřetelnosti v oboru viditelném jeden úsek jakožto obrazy – těmi obrazy pak myslím především stíny, dále zrcadlení na vodě i na všem, co má pevnou, hladkou a lesklou plochu, a všechno takové, rozumíš-li mi.

Však rozumím.

Druhým pak úsekem budiž ti tedy to, co tyto obrazy představují, živočichové kolem nás, všechno rostlinstvo a vše, co náleží mezi umělé výrobky.

Dobře.

Zdalipak by se ti chtělo o tom viditelném oboru říci, že poměrný rozdíl tu záleží v pravdě a nedostatku pravdy, že jako se má předmět mínění k předmětu poznání, tak se má napodobenina k napodobenému předmětu?

Ano, zcela jistě.

Pozoruj tedy dále i dělení oboru pomyslného, jak by se mělo provést.

Jak?

Tak, že v jednom úseku jeho jest duše nucena hledati z předpokladů tím způsobem, že užívá tamtěch předmětů napodobování jako obrazů, přičemž postupuje ne směrem k počátku, nýbrž ke konci, kdežto v druhém, směřujícím k naprostému začátku, jde od předpokladů a koná svou cestu bez obrazů potřebných prvnímu úseku, jen s pojmy samými o sobě.

Těmto slovům jsem dobře neporozuměl

Nuže ještě jednou, odpověděl jsem; zajisté snáze porozumíš, bude-li toto předesláno. Jak bezpochyby víš, ti, kdo se zabývají měřictvím a počty a podobnými věcmi, předpokládají při každém postupu liché a sudé, tvary, trojí druh úhlů a jiné věci s tím příbuzné; myslíce si, že tyto pojmy znají, učiní si je předpoklady a nepokládají již dále za potřebno je dokazovati ani

sobě ani jiným, jako by šlo o věci každému jasné, nýbrž počínajíce od nich, probírají hned věci další a nakonec přicházejí rovnou k tomu, co si byli učinili cílem svého zkoumání.

Ovšem, to dobře vím.

Nuže, jak také dále víš, užívají viditelných podob a vykládají o nich, aniž mají na mysli tyto, nýbrž ony, které tyto představují, jako například jest účelem jejich výkladu čtverec sám a úhlopříčka sama, a ne ta, kterou kreslí, a tak dále; tyto jejich výtvořiny a výkresy mohou způsobovati i stíny i obrazy na vodních hladinách, ale oni jich samých užívají zase jako obrazů, hledíce však spatřiti ona jsoucna sama, jichž není možno spatřiti jinak než myšlením.

Pravdu dř.

21. O tomto tedy oboru jsem mluvil jako o pomyslném, ale tak, že duše jest nucena při jeho zkoumání užívatí předpokladů¹³³ a nejde k počátku, protože nemůže vystoupiti výše nad ty předpoklady, nýbrž užívá za obrazy těch věcí samých, které jsou vzory obrazů nižšího druhu, věcí, které také jsou proti oněm obrazům uznány a ceněny jakožto zřetelné.

Rozumím, pravil, že mluvíš o tom, co náleží do oboru měřictví a věd s ním příbuzných.

Druhým tedy úsekem pomyslného oboru rozuměj, že myslím to, co chápe rozum sám mocí dialektiky, maje své předpoklady ne za počátky, nýbrž za předpoklady v pravém slova smyslu, jako za výstupky a východiště, aby došel až po to, co jest bez předpokladů,¹³⁴ k počátku všeho, a pak aby chopě se toho zase nazpět sestupoval až ke konci, drže se toho, co s tím souvisí, neužívaje přitom ku pomoci docela žádného jevu smyslného, nýbrž idejí samých o sobě a jejich postupných vztahů, a tak končil v ideji.

Rozumím, pravil, docela dobře sice ne – zdá se mi totiž, že práce, o které mluvíš, jest velmi rozsáhlá –, že však chceš určitě stanovit, že jasnější jest to, co se spatřuje dialektickým věděním v oboru jsoucna a pomyslna, nežli to, co takzvanými vě-

dami, které mají za počátky předpoklady; diváci jsou sice nuceni dívat se na jejich předměty myšlením, a ne smysly, ale poněvadž pozorují ne z výše samého počátku, nýbrž ze stanoviště předpokladů, proto se ti zdá, že při těch předmětech nedocházejí rozumového poznání, ačkoli jsou rozumu přístupné i se svým počátkem. Tu činnost geometrů a podobných odborníků nazýváš, jak se mi zdá, myšlením, ale ne rozuměním, pokládá je myšlení za něco uprostřed mezi míněním a rozumem.

Docela dobře jsi to pochopil. A tak uznej, že těm čtyřem úsekům odpovídají v duši tyto čtyři stavy, rozumové poznání e nejhořejšímu, myšlení druhému, ke třetímu přidej věření a k poslednímu dohadování, a seřaď je v náležitém poměru podle zásady, že jim náleží taková míra jasnosti, jak veliká míra pravdy náleží jejich předmětům.

Rozumím, uznávám a seřazuji, jak pravíš.

Kniha sedmá

1. A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na téže místě a vidí jediné dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, b protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni jest nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Dobře.

Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, přecházející nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí. e 515

Divný jest ten tvůj obraz a divní věžňové.

Podobní nám, odpověděl jsem; neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Jak by také uviděli, když jsou nuceni držeti po celý život hlavu bez pohnutí?

A co předměty nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Ovšemže.

A kdyby mohli vespolek rozmlouvat, jistě by myslili, že těmi jmény, která dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečné předměty.

Nutně.